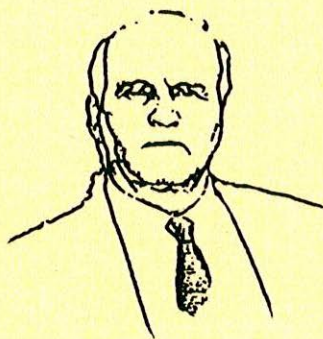

ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΦΙΛΩΝ ΧΡΗΣΤΟΥ ΜΑΛΕΒΙΤΣΗ

Πέντε εισηγήσεις για τον
ΧΡΗΣΤΟ
ΜΑΛΕΒΙΤΣΗ

Σταῦρος Γιαγκάζογλου
Κωνσταντῖνος Βάσσης
Σωτήρης Γουνελάς
Δημήτρης Κοσμόπουλος
Νίκος Μακρῆς

ΔΡΟΜΩΝ

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

<i>Αντί Προλόγου</i>	9
Σταύρου Γιαγκάζογλου: Τεχνολογία και Ιστορία. Η κρίση τῆς νεωτερικότητας στή σκέψη τοῦ Χρήστου Μαλεβίτση	11
Κωνσταντίνου Βάσση: Ἡ ταυτότης τοῦ Χρήστου Μαλεβίτση	37
Σωτήρη Γουνελά: Παιδεία καί παράδοση στόν Χρήστο Μαλεβίτση	64
Δημήτρη Κοσμόπουλου: Ὁ Χρήστος Μαλεβίτσης γιά τήν παράδοση τοῦ Δημοτικοῦ Τραγουδιοῦ	73
Νίκου Μακρῆ: Ἀλήθεια καί Ἐκμύθευση στό στοχασμό τοῦ Χρήστου Μαλεβίτση: <i>Τό εἶναι τοῦ Ὑπάρχειν</i>	85

Σταύρου Γιαγκάζογλου

Τεχνολογία και ιστορία. Ἡ κρίση τῆς νεωτερικότητας στή σκέψη τοῦ Χρήστου Μαλεβίτση

Νεωτερικότητα και ιστορία

Ἡ νεωτερικότητα δέν ἀποτελεῖ ἀπλῶς μιὰ κοινωνιολογική, φιλοσοφική ἢ πολιτική ἔννοια. Δέν χαρακτηρίζει μόνο μιὰ ἱστορική περίοδο, ἀλλά μᾶλλον ἕναν ὀλόκληρο πολιτισμό, ἕναν τρόπο θέασης καί ἀξιολόγησης τοῦ κόσμου. Πρόκειται γιά τόν πολιτισμό πού ξεκίνησε ἀργόσυρτα στοὺς κόλπους τῆς Ἀναγέννησης, διαμορφώθηκε κυρίως μέ τόν Διαφωτισμό, τήν ἀλματώδη πρόοδο τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν, τή βιομηχανική ἐπανάσταση καί ἔλαβε σχεδόν παγκόσμιες διαστάσεις μέ τήν τεχνολογική ἔκρηξη τοῦ 20^{οῦ} αἰῶνα. Ἡ νεωτερικότητα ἀνέτρεψε σταδιακά τό ἀμετάβλητο γιά αἰῶνες παραδοσιακό κοσμοεἶδωλο, ἀλλά καί κάθε μεταφυσική αὐθεντία, ἐγκαινιάζοντας μιὰ νέα κλίμακα ἀξιῶν σέ ὅλα τά πεδία τοῦ ἀνθρώπινου βίου.

Μέ βασικό ἐργαλεῖο τόν ὀρθό λόγο καί τή χρήση τοῦ ἐμπειρικοῦ παραδείγματος, ἡ νεωτερικότητα σήμανε μιὰ νέα ἐποχή στή σχέση τοῦ ἀνθρώπου καί τῆς φύσης. Ἡ ρήξη πρὸς κάθε μυθική καί θρησκευτική νοηματοδότηση ἔφερε στό ἐπίκεντρο τῆς νεωτερικότητας τήν ἀπόλυτη ἀξία τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσης καί τῆς τεχνολογικῆς κυριαρχίας τοῦ ἀνθρώπου πάνω

στή φύση. Η γνώση και η χρήση του φυσικού κόσμου μέσω της επιστημονικής γνώσης επιχείρησε να απομυθοποιήσει τα φαινόμενα της φύσης και να αντικαταστήσει κάθε μεταφυσική ένασχόληση, προβάλλοντας τη γήινη ευτυχία ενάντια στη θρησκευτική μεταφυσική μακαριότητα. Η μετάβαση από την παραδοσιακή στην αστική και έκβιομηχανισμένη κοινωνία, ή αποδέσμευση από κάθε υπερβατική αυθεντία, ή αυτονόμηση του ανθρώπινου υποκειμένου, τα ορθολογικά κριτήρια για την κατανόηση του ανθρώπινου παρελθόντος, ή έκκοσμικευση της κοινωνίας και του κράτους, ή διακήρυξη των δικαιωμάτων του ατόμου ως θεμελιώδεις και πρωταρχικό αξίωμα, αποτέλεσαν όρισμα από τα βασικά χαρακτηριστικά της νεωτερικότητας. Μύθος και πραγματικότητα, ή νεωτερικότητα έγινε η νέα συνείδηση του ανθρώπου και απλώθηκε σε όλα τα πεδία του ανθρώπινου βίου και πολιτισμού. Νεωτερικό κράτος, έκκοσμικευμένη κοινωνία, ιλιγγιώδης επιστημονική πρόοδος, νεωτερική τεχνική, μουσική, ζωγραφική, ήθη, ιδέες και αξίες, ή νεωτερικότητα εξελίχθηκε σε κυρίαρχη ιδεολογία του σύγχρονου ανθρώπου.

Ωστόσο, ήδη κατά το τελευταίο τέταρτο του 20^{ου} αιώνα, η νεωτερικότητα άρχισε να χάνει την αρχική αίγλη και τό σωτηριολογικό φωτιστικό φάσμα της. Οί πρώτες ρωγμές εμφανίσθηκαν ήδη με την εμπειρία των δύο παγκοσμίων πολέμων με επίκεντρο την Ευρώπη. Τα αδιέξοδα πολλαπλασιάστηκαν με την εμφάνιση της οικολογικής κρίσης, με τα προβλήματα του τρίτου κόσμου, με την τεχνολογική επανάσταση στην κυβερνητική και στην πληροφορική, με τον υπερκαταναλωτισμό και την ανάγκη για άεναη ευφορία και, τέλος, με τό φαινόμενο και τίς συνέπειες της παγκοσμιοποίησης. Στην εποχή της «ύστερης» νεωτερικότητας ή της μετά-νεωτερικότητας, ή ιδέα της γραμμικής εξέλιξης της ιστορίας, ή καρτεσιανή επιδίωξη αντικειμενικών βεβαιοτήτων, ή απόλυτη πίστη στα προτάγ-

ματα του ὀρθολογισμοῦ, ὁ ἀστικός πολιτισμός, τὸ ἔθνος-κράτος, οἱ ποικίλες ιδεολογίες, τὰ ὄραματα γενικῆς εὐτυχίας, οἱ μεγάλες ἀφηγήσεις τῆς ἀνθρωπότητας, τὸ ἀνθρώπινο ὑποκείμενο, ἀλλὰ καὶ ἡ ἴδια ἡ ἱστορία καὶ ὁ χρόνος τοῦ ἀνθρώπου, ἄρχισαν νὰ κλονίζονται ὡς ἀπόλυτες σταθερές καὶ νὰ ἐμφανίζουν μεγάλα ἀδιέξοδα καὶ σημάδια τέλους ἑνὸς ὀλόκληρου πολιτισμοῦ, τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ, τουλάχιστον μέ τῆ μορφῆ πού τοῦ προσέδωσε ἡ νεωτερικότητα κατὰ τοὺς τρεῖς τελευταίους αἰῶνες. Ὁ Χρῆστος Μαλεβίτσης ἀντελήφθη τὸ τέλος τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ ὡς τὸ τέλος τῆς ἱστορίας. Καθὼς καίρια εἶχε ἐπισημάνει, δὲν πρόκειται ἀσφαλῶς γιὰ τὸ τέλος τῶν συμβαινόντων μέσα στὸν ἱστορικό χρόνο, ἀλλὰ γιὰ τὸ τέλος τῆς ἐσχατολογικῆς νοηματοδότησής τους¹.

Τώρα πλέον ἡ ἐπιστημονικὴ γνώση καὶ ἡ ἐπιβολὴ μιᾶς ἀπόλυτης καὶ ἀντικειμενικῆς ἀλήθειας γιὰ τὸν κόσμον, τὸν ἄνθρωπον καὶ τὴν ἱστορία του, ὄχι ἀπλῶς ἀμφισβητεῖται, ἀλλὰ θεωρεῖται τὸ ἴδιο σχετικὴ μέ ὁποιαδήποτε θρησκευτικὴ γνώση. Ἡ ἐκκοσμίκευση δὲν θεωρεῖται πλέον ὡς μιὰ ἐξέλιξη, ἡ ὁποία πρόκειται νὰ ἀπαλείψει νομοτελειακὰ τὸ θρησκευτικὸ φαινόμενο, τὸ ὁποῖο δυναμικὰ καὶ ποικιλότροπα ἐπανεμφανίζεται στὸ ἱστορικὸ προσκήνιο. Ὅλα τὰ θεμελιώδη προτάγματα τῆς νεωτερικότητας, ὅπως ἡ παντοδυναμία τοῦ ὀρθοῦ λόγου, ἡ ὑπέρβαση τῆς ἱερότητας, ἡ προτεραιότητα τοῦ σκεπτόμενου ὑποκειμένου, ἡ σχέση τοῦ ἀνθρώπου μέ τὴ φύση, τίθενται σὲ μιὰν ἀνελέγητη κριτικὴ. Ὡστόσο, ἕνας διάχυτος μηδενισμὸς καὶ μιὰ νέα συγκεχυμένη θρησκευτικότητα μέ τὴ μορφὴ ἑνὸς νεογνωστικισμοῦ τείνουν νὰ ὑποκαταστήσουν τόσο τὴ χριστιανικὴ πίστιν ὅσο καὶ τὸν ὀρθὸ λόγον τῆς νεωτερικότητας.

¹ Βλ. *Οἱ παράκτιοι ἄνθρωποι*, σειρά *Ἀναλόγιο γ'* τῆς Εὐθύνης, Αθήνα 2002, σσ. 72-74.

Πράγματι, τό γεγονόςός τής κατάρρευσης όλων τών δραματικών διεξόδων τής νεωτερικότητας στίς μέρες μας θεωρήθηκε από πολλούς ως τό τέλος τών ιδεολογιών και τών μεγάλων αφηγήσεων αλλά και τό τέλος τής ιστορίας. Ἡ σημερινή κρίση τοῦ πολιτισμοῦ θεωρεῖται ως ἀποτέλεσμα τής ἀποτυχίας τών κινημάτων ὑπέρβασης τοῦ καπιταλισμοῦ. Ἡ ἐπικράτηση τών ἀρχών τοῦ δυτικοῦ πολιτικοῦ φιλελευθερισμοῦ και τής οἰκονομίας τής ἀγορᾶς σήμανε ἕνα εἶδος παγκοσμιοποίησης ὄχι μόνο τής οἰκονομίας και τοῦ τεχνολογικοῦ πολιτισμοῦ αλλά και τής κοινωνικῆς ζωῆς και ὀργάνωσης. Ἡ ἐποχή τής μαζικῆς δημοκρατίας, μέ ἔκδηλα προβλήματα τήν ἔθνικη και κοινωνική ἀνισότητα και κυρίως τήν οἰκολογική καταστροφή, ἐκφράζει, ὡστόσο, μιά γενική ἀβεβαιότητα και ἀστάθεια. Παρά τή φαινομενική καταναλωτική εὐφορία τών μαζών και τήν παγκοσμιότητα τοῦ σύγχρονου πολιτισμοῦ, ἴσως ἤδη ἐγκυμονοῦνται νέες και ἄδηλες πολιτισμικές και ιστορικές ἀνακατατάξεις. Καί πράγματι, ἡ περιφέρεια τοῦ δυτικοῦ συστήματος ἀναζητεῖ τώρα εἴτε φονταμενταλιστικές λύσεις ἢ ἐναλλακτικά κινήματα σέ μιά μετανεωτερική κατεύθυνση.

Ἱστορία και τεχνολογία

Τό πλέον ἐπαναστατικό και κατακλυσμικό γεγονός στήν ἱστορία τοῦ κόσμου εἶναι ἡ δημιουργία τής τεχνολογικῆς γνώσης. Ὁ τεχνολογικός παράγοντας ξεκινᾷ «ἀπό τό λειασμένο λιθάρι» και φθάνει «ὡς τό διαστημόπλοιο»². Ὡστόσο, ἡ θριαμβευτική πορεία τής μηχανῆς προσδιόρισε τελικά ὀλόκληρη τή δομή τοῦ πολιτισμοῦ. Μέ τή μηχανή ἐμφανίζεται κάτι τό ὀλότελα νέο, κάτι πού προηγουμένως δέν ὑπῆρχε στή ζωή και στήν πορεία τοῦ κόσμου. Δέν πρόκειται γιά κάποιο φυσικό φαινόμενο.

² Χρήστου Μαλεβίτση, «Ἡ πρόκληση τής τεχνολογίας», *Εὐθύνη* 115/ 1981, σσ. 400-401.

Μέ τήν τεχνική δεξιότητα καί τήν τεχνητή νοημοσύνη αποσπώνται δυνάμεις από τήν καρδιά τῆς φύσης, οἱ ὅποιες ποτέ δέν βγήκαν στό φῶς μέσα ἀπό τόν κύκλο καί τή λειτουργία τῆς ζωῆς τῆς φύσης. Ἀπό τήν ἀνακάλυψη τῆς μηχανῆς ὡς τίς σύγχρονες ἐφαρμογές τῆς βιοτεχνολογίας στή ζωή τοῦ κόσμου καί τοῦ ἀνθρώπου, οἱ ἐκπλήξεις συνεχίζονται ραγδαία. Μιά κοσμική ἐπανάσταση πηγάζει ἀπό τήν καρδιά τοῦ ἴδιου τοῦ πολιτισμοῦ. Τά τεχνολογικά προϊόντα καί ὅ,τι αὐτά συνεπάγονται δέν εἶναι προϊόντα τῆς φύσης ἀλλά τῆς ἱστορικῆς προόδου. Ἡ ζωή τοῦ ἀνθρώπου μεταλλάσσεται ἀπό ὀργανική σέ ὀργανωμένη. Ὁρθολογικοποιεῖται καί ἐλέγχεται ἀπό τή μηχανή σέ τέτοιο βαθμό ὥστε δέν συμβαδίζει πλέον μέ τή φύση. Ὁ ἀνθρωπος γίνεται πρᾶγμα. Ἡ ὀλοένα καί μεγαλύτερη ἀντικειμενοποίηση τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξης ὀδηγεῖ στόν ἀφανισμό καί στήν ἔκλειψη τοῦ ὑποκειμένου. Ἡ τεχνολογία, ἐνῶ εἶναι δημιούργημα τοῦ ἀνθρώπου, συγχρόνως στρέφεται ἐναντίον τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ τεχνολογικός πολιτισμός (Civilization) ὡς ἀνάδυση τῆς μηχανῆς λαμβάνει τή θέση τοῦ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ (Culture). Ἀνάμεσα στόν ἀνθρωπο καί στή φύση, ἀνάμεσα στους ἴδιους τούς ἀνθρώπους, παρεμβάλλεται ἕνα τεχνητό περιβάλλον μηχανῶν. Κατά τρόπο παράδοξο, ὅσο ὁ ἀνθρωπος κατακτᾷ τή φύση μέ τεχνητά μέσα, τόσο ἀπομακρύνεται καί ἀλλοτριώνεται ἀπό αὐτήν. Ἡ βάση τοῦ σύγχρονου τεχνολογικοῦ πολιτισμοῦ δέν εἶναι οὔτε φυσική οὔτε πνευματική, εἶναι μηχανική. Πρόκειται γιά τόν θρίαμβο τῆς τεχνικῆς πάνω στό πνεῦμα καί πάνω στήν ὀργανικότητα.

Πράγματι, μετά τόν Κοπέρνικο, ἡ φύση ἀλλάζει γιατί ἀλλάζει ἡ γνώση τοῦ ἀνθρώπου γιά τήν κοσμική τάξη. Ἡ ἐπιστημονική γνώση εἰσέρχεται στήν ἐσωτερική δομή τῆς φύσης, στά ἔσχατα βάθη τῆς ὕλης. Μιά νέα κοσμογονία ἀναδύεται μέ τήν τεχνολογία τῶν μηχανῶν. Τώρα πλέον εἴμαστε βέβαιοι ὅτι οἱ συνέπειες τῶν ἐπιστημονικῶν ἀνακαλύψεων μπορούν

νά επιφέρουν κοσμικές καταστροφές. Αν ο Ρεμπώ εξέφρασε την αγωνία της νεωτερικότητας δηλώνοντας ότι «Η πραγματική ζωή είναι άπουσα. Δέν είμαστε πιά στον κόσμο»³, ή τεχνολογική περιπέτεια του ανθρώπου επισημαίνει ότι δέν είμαστε ούτε στη φύση ούτε στην ιστορία. Ως ιστορία τώρα πλέον νοείται ή αδιαφάνεια και ή αδράνεια των τεχνικών κατασκευών του ανθρώπου. Η «πανουργία της ιστορίας» καταβροχθίζει τά ίδια τά παιδιά της. Η ιστορία σκότωσε τή φύση, άφου προηγουμένως είχε διακηρύξει τον θάνατο του Θεού. Προσπαθώντας νά απελευθερωθῆ από τήν αναγκαιότητα της φύσης ή τήν υπερβατική της αναφορά, σκότωσε τελικά τήν ίδια τήν ανθρώπινη ιστορία. Γιατί ή ιστορία ως βούληση και ως ανθρώπινη πράξη είναι πλέον μιά αυταπάτη. Η τετράγωνη λογική των μηχανών, ή τεχνητή νοημοσύνη, αποφασίζει στη θέση των ανθρώπων. Τό τέλος της ιστορίας πού σαλπίζουν οί φιλελευθεριστές άμερικανοί σημαίνει ότι ή ιστορία πέθανε. Τό αντίγραφο της ή «τεχνοφύση» και ή «τεχνόπολις» κυριαρχεί σέ παγκόσμιο επίπεδο. Ο άνθρωπος δέν μπορεί νά ξανακερδίσει τήν ιστορία του αν δέν αποκαταστήσει τή σχέση φύσης και ιστορίας. Ο κυρίαρχος σήμερα πολιτισμός της νεωτερικότητας υπήρξε πολιτισμός της κατάκτησης και της κυριαρχίας. Η υπέρβαση της κοσμικής αυτής κρίσης μπορεί νά πραγματοποιηθῆ μόνο μέ τήν αλλαγή πολιτισμικοῦ παραδείγματος.

Η τεχνική προκαλεῖ τέτοια επιτάχυνση του χρόνου, πού ο άνθρωπος δέν είναι σέ θέση νά τήν παρακολουθήσει. Ότι υπάρχει είναι μονάχα ή ένταση και ή πίστευση πρὸς τό μέλλον. Μέ τήν τεχνολογία ο άνθρωπος πέρασε σέ ἕνα νέο κόσμο. Σέ ἕναν κατακερματισμένο κόσμο μέ άθεράπευτες άντι-

³ A. Rimbaud, *Μιά Έποχή στην Κόλαση*, μτφρ. Χρ. Λιοντάκης, έκδ. Γαβριηλίδης, Αθήνα 2004, σσ. 56-57.

θέσεις και παγκόσμιες αγωνίες, ό άνθρωπος πραγματοποιεί ένα «ταξίδι στην άκρη της νύχτας»⁴. Ο έπιταχυμένος τεχνολογικά χρόνος στρέφει την ανθρωπότητα προς ένα μέλλον άπόλυτα καθορισμένο από μία έν χρόνω αυτόματική ανάπτυξη που καταστρέφει την ένότητα και τή συνοχή του προσώπου. Ο αυτόματικός κόσμος των μηχανών και της άενας ευφορίας, μέσα από την καταναλωτική έξάντληση των δυνατοτήτων της φύσης και της ζωής, είναι έργο του ανθρώπου, αλλά ό άνθρωπος δέν βρίσκεται εκεί μέσα.

Η έκκοσμικευμένη θεολογία της προόδου

Ο ιστορικός Χριστιανισμός δέν είναι μόνο μία αποκάλυψη του Θεού, αλλά και μία δημιουργία του ανθρώπου μέ θετικές και άρνητικές πτυχές. Και τούτο είναι αναπόφευκτο, καθόσον ή ανθρώπινη δημιουργία μπορεί διαρκώς νά εμφανίζει μία σειρά από παθολογικά στοιχεία και αντίφάσεις, όψεις άκμης και παρακμής. Πρόκειται άκριβώς για τους πειρασμούς της ιστορίας. Ο ιστορικός Χριστιανισμός ένέδωσε στον πειρασμό της άντικειμενοποίησης και προσαρμογής στις ιστορικές συνθήκες. Μέ τίς θεοκρατικές εκφράσεις του απέδωσε ιερό χαρακτήρα στη γήινη δύναμη και στό κράτος. Ο Χρήστος Μαλεβίτσης, ακολουθώντας τον Νικόλαο Μπερδιάγεφ και έμπνεόμενος από την προφητική ρήση του Ιεζεκιήλ «και διεσάρη μου τά πρόβατα έν παντί όρει (...) και έβόσκησαν οί ποιμένες έαντούς, τά δέ πρόβατά μου ούκ έβόσκησαν»⁵ έκανε λόγο για την προδοσία των ποιμένων: «Η άπενκταία ώρα έφτασε και τό χριστιανικό ποίμνιο διασκορπίζεται. Οί ποιμένες, ώστόσο, άδρανούν. Οί

⁴ Βλ. Σελίβ, *Ταξίδι στην άκρη της νύχτας*, μτφρ. Σεσίλ Ιγγλέση Μαργέλου, έκδ. Έστίας, Αθήνα 2008.

⁵ Ιεζεκιήλ 34, 6-8

λύκοι οὐρλιάζουν –καί οἱ ποιμένες εὐωχοῦνται ἀσφαλισμένοι στίς στάνες τους. Πρόκειται γιά τήν προδοσία τῶν ποιμένων»⁶.

Μολονότι ἡ θεμελιακή ἐκλογή τοῦ εὐρωπαϊκοῦ κόσμου ἦταν ἡ χριστιανική πίστη ὡς διάσωση τοῦ προσώπου ἀπό τό μηδέν, γύρω ἀπό τήν ἀποδοχή ἢ τήν ἐγκατάλειψή της ἐξελίχθηκε ὁλόκληρο τό δράμα τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ. Σταδιακά, λοιπόν, ἕνας μεταχριστιανικός κόσμος γεννήθηκε. Ὁ κόσμος πού προέκυψε ἀπό τήν Ἀναγέννηση, τή Μεταρρύθμιση καί τόν Διαφωτισμό, ὁ κόσμος τῆς νεωτερικότητας, στηρίζεται ἐν πολλοῖς στόν Χριστιανισμό, ἀλλά δέν εἶναι χριστιανικός. Καί τοῦτο διότι ἀκόμη καί οἱ πιό ἐκκοσμικευμένες, ἀντιθρησκευτικές καί ἀντιχριστιανικές ιδέες καί ιδεολογίες πού τόν κινοῦν εἶναι, οὔτως ἢ ἄλλως, ἀποτέλεσμα μίας ἐκκοσμικευμένης ἐσχατολογίας. Ἡ χριστιανική πίστη εἶναι αὐτή πού, καλλιεργώντας στόν ἄνθρωπο τό ὄραμα τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ἔκανε πραγματικότητα τόν θεμελιώδη οὐτοπισμό τῆς νεωτερικότητας, δηλαδή, τή λατρεία τῆς ἱστορίας, τή σχεδόν παρανοϊκή πίστη σέ μία ἐρχόμενη ἐγκόσμια βασιλεία ἐλευθερίας καί δικαιοσύνης. Ἐτσι, ὁλόκληρη ἡ πορεία τῆς νεωτερικότητας, ἀπό τή σκοπιά τῆς σημασίας τῆς ἱστορίας, δέν εἶναι παρά ἕνας παρανοημένος καί ἐγκόσμιος ἐσχατολογισμός, ὁ ὁποῖος στηρίζεται σέ χριστιανικές κατά βάση ἀξίες, ὡστόσο, δίχως αὐθεντικό νόημα καί περιεχόμενο. Στήν ἐποχή μας, οἱ χριστιανικές Ἐκκλησίες δέν εἶναι πιά ὁ ἐνεργός παράγοντας τῆς ἱστορίας, ἀλλά ὁ παθητικός καί δίχως ἐπιρροή θεατής τῶν ἀλλαγῶν καί τῶν γεγονότων. Οἱ χριστιανικές Ἐκκλησίες ἐμφανίζουν συχνά τά χαρακτηριστικά σέκτας πού, στό περιθώριο τῆς ἱστορίας, συσπειρώνονται καί ἀναδιπλώνονται στόν ἑαυτό τους, δίχως νά συμμετέχουν στίς ραγδαῖες ἀλλαγές καί ἐξελίξεις τοῦ σύγχρονου κόσμου. Οἱ κοινωνικές καί οἱ οικονομικές μεταρρυθ-

⁶ Δυτικά τῆς Ἑδέμ, σ. 185 ἐξ.

μίσεις, ή απελευθέρωση καί ή χειραφέτηση τῶν λαῶν καί τῶν κοινωνικῶν τάξεων, ή καταστροφική δράση τοῦ ἐθνικισμοῦ καί τοῦ ὀλοκληρωτισμοῦ, ὁ καταναλωτικός μηδενισμός, ή νέα τάξη πραγμάτων κ.λπ. πραγματώνονται ἀπό παράγοντες τοῦ παρόντος κόσμου, ἀποκομμένους ἀπό τή χριστιανική πίστη. Κατά τόν Χρήστο Μελεβίτση, «τό ποιμνιο πιθανόν νά μὴν ἐπιστρέψει ἀπό μόνο του, πιθανόν νά χαθεῖ ὀριστικῶς ἀπό τίς ὀντολογικές ἐρημιές. Γι' αὐτό ὁ ποιμένας δέν θά ἀδρανήσει καί δέν θά ἐπαναπαυτεῖ, ἀλλά θά τό ἀναζητήσει. Πῶς ὅμως θά γίνει ή ἀναζήτηση τοῦ χαμένου ποιμνίου, ὅταν τοῦτο ἀποστρέφεται τή φωνή τοῦ ποιμένα;»⁷.

Στήν ἐποχή μας, ἐποχή τῆς ἐξατομίκευσης τοῦ ἀνθρώπου, καθένας μόνος του «ποιμαίνει τίς μέριμνές του». Ἡ σωτηρία τοῦ Εὐαγγελίου ἀντικαταστάθηκε μέ τήν πεπερασμένη πολιτικοῦ τύπου σωτηρία. Γιὰ τόν λόγο αὐτό «ή θεολογική σκέψη ἐπιβάλλεται νά ἐγερθεῖ ἀπό τόν δογματικό της λήθαργο καί νά κοιτάξει μέ ποιὰ γλώσσα θά καταστήσει ἱκανό τόν σημερινό ἄνθρωπο νά συνειδητοποιήσει τήν κατάστασή του, νά τόν ἀνυψώσει σέ εὐρύτερους ὀρίζοντες, πού κορυφωσή τους εἶναι ὁ χριστιανικός τρόπος ἐμβίωσης τῆς ἐγκοσμιοτήτας»⁸. Γιὰ τόν λόγο αὐτό ὁ θεολογικός λόγος ὀφείλει νά ἀνανεώνεται, προκειμένου νά μπορεῖ οἰκουμενικά νά ἐρμηνεύει καί νά ἀναιρεῖ τήν ἀνεπάρκεια ὅλων τῶν ἄλλων λόγων.

Ἡ κρίση τῆς νεωτερικότητας στή σκέψη τοῦ Χρήστου Μαλεβίτση

Από τό ἔργο τοῦ Χρήστου Μαλεβίτση, πρωταρχική ἀναδύεται ή μέριμνα τοῦ φιλοσοφεῖν, ὡς ἀσκητεία καί μάθηση στίς μεγάλες ἀφηγήσεις καί παραδόσεις, ὡς εὐθύνη καί ὀδύνη στο-

⁷ Δυτικά τῆς Εδέμ, σ. 190.

⁸ Δυτικά τῆς Εδέμ, σσ. 190-192.

χαστική για τον άνθρωπο και την ιστορική του πορεία, ως αρχέγονη πηγή του εσχάτου νοήματος της ύπαρξης, ως τρόπος υπάρξεως. Μέ την έννοια αυτή, ο Χρήστος Μαλεβίτσης υπήρξε ένας βαθύτατα υπαρξιστής διανοητής, ένας μυστικός προφήτης και φιλόσοφος στή μετανεωτερική φάση του σύγχρονου πολιτισμού. Τώρα που εμφανίσθηκαν οι ρωγμές του δυτικού πολιτισμού, τό αδιέξοδο της ιστορίας και τό χαϊνον μηδέν, τώρα είναι ή ώρα της φιλοσοφίας. «Ζοῦμε μετά από όλα τά ιστορικά ναυάγια, χωρίς καμμιά νέα ἐλπίδα. Δέν μᾶς μένει, λοιπόν, τίποτε ἄλλο παρά ο λογισμός μας. Ἐνας λογισμός χωρίς ὄνειρο. Μόνη περιουσία μας ή ιστορία λίγων χιλιετιῶν και ὁ ἑαυτός μας. Ἐπιβάλλεται νά σκεφθοῦμε ἐκ νέου, ἐν ὄψει πλέον τοῦ μηδενός, τί συνέβη, γιατί συνέβη, τί μπορεῖ νά συμβεῖ, ποιές εἶναι οἱ βαθύτερες πηγές μας ἀπό τίς ὁποῖες μπορούμε νά ἀντλήσουμε νέες δυνάμεις. Ἐσήμανε ή ὥρα τοῦ φιλοσοφικοῦ λογισμοῦ»⁹. Στό ἔργο τοῦ Μαλεβίτση, ή φιλοσοφική σκέψη συμπλέκεται γόνιμα μέ τόν θρησκευτικό στοχασμό. Συγκεκριμένα, τό φιλοσοφικό βίωμα τοῦ νεώτερου εὐρωπαϊκοῦ υπαρξισμοῦ συντίθεται δημιουργικά μέ τή βιβλική και ἐσχατολογική παράδοση. Ἄλλωστε, φιλοσοφία και θρησκεία ἐκκινοῦν ἀπό τίς ἴδιες πρωτογενεῖς αἰτίες, παρόλο πού συχνά ἀκολουθοῦν διαφορετικούς δρόμους. Ὁ Χρήστος Μαλεβίτσης υπήρξε φιλόσοφος μέ ἦθος και ἐραστής της ἀλήθειας. Τά κείμενά του πάλλονται ἀπό μία δραματική και υπαρξιακή ἔνταση, ἐνῶ ὁ λόγος του εἶναι ποιητικός και ἐμπνευσμένος, μυστικός και ἀποκαλυπτικός. Παραμένοντας μακριά ἀπό τή σχολαία και ἀκαδημαϊκή ἐνασχόληση μέ τή φιλοσοφία, τό δοκιμακό ἔργο και τό μεταφραστικό κατόρθωμα τοῦ Χρήστου Μαλεβίτση μαρτυροῦν τήν ἔγνοια και τήν ἀγρύπνια του για τήν καθαυτό φιλοσοφία, τήν ἀξιοπρέπεια τοῦ φιλοσόφου, τή δίψα για μυστική

⁹ Δυτικά της Ἑδέμ, σ. 103.

βίωση του ἔσχατου νοήματος τῆς ἱστορίας του ἀνθρώπου ἀλλά καί τῆ δημόσια παρέμβασή του στά κοινά, μέ τόν συχνά προφητικό καί διεισδυτικό λόγο του¹⁰.

¹⁰ Βλ. ἐνδεικτικά, *Οἱ παράκτιοι ἄνθρωποι* [Ἡ ἀσθένεια τῆς Εὐρώπης], ὁ.π., σσ. 57-59: «Κάτι δέν πηγαίνει καλά μέ τήν Εὐρώπη. Διότι αὐτά πού ἤδη συμβαίνουν δέν εἶναι σύμφωνα μέ τίς προσδοκίες κανενός. Από καιρό, βεβαίως, ἐτέθη τό ζήτημα τῆς μοίρας του λεγόμενου δυτικοῦ πολιτισμοῦ. Ὅμως, ὅλη ἡ σχετική προβληματική τελοῦσε κάτω ἀπό τόν ὀρίζοντα αὐτοῦ του πολιτισμοῦ. Τώρα εἶναι ὡσάν νά ζοῦμε ἐκτός αὐτοῦ του ὀρίζοντα. Πολύ περισσότερο πού φαίνεται ὁ ὀρίζοντας αὐτός νά χάθηκε καί νά ξέμεινε μόνος του ὁ τεχνολογικός μηχανισμός. Εἶναι σάν τήν ἀτμομηχανή πού ἔχασε τόν μηχανοδηγό της. Ἡ μηχανή ἐξακολουθεῖ νά τρέχει. Ἀλλά μιά τέτοια μηχανή εἶναι καταδικασμένη νά ἐκτροχιασθεῖ σέ κάποια κλειστή στροφή. Ἐνα αἶσθημα μοιραίας καταδίκης συνέχει ὀλοένα καί περισσότερες ψυχές, καταμεσῆς μιᾶς προβληματικῆς εὐημερίας. Εἶναι ἱστορικός νόμος, κάθε πολιτισμός νά ἔχει ἕνα τέλος. Καί τό τέλος νά ἀρχίζει ἀκριβῶς ἀπό τήν ἡμέρα πού ὁ πολιτισμός αὐτός θά ἐπιτύχει νά πραγματοποιήσῃ τούς σκοπούς του. Διότι τότε θά ἔχουν ἐξαντληθεῖ ὅλες ἐκεῖνες οἱ δυνάμεις πού τόν κινητοποιήσαν πρὸς τήν ἀνοδό του. Ἡ κάθοδος δέν ἀπαιτεῖ δυνάμεις. Τῆς ἀρκεῖ ἡ ἀδυναμία. Καί ἡ Εὐρώπη διαθέτει σήμερα τήν πλέον ἀδύναμη ψυχή. Δέν τήν ἐνθουσιάζει κανένα πάθος. Δέν ἔχει σθένος. Εἶναι ἀσθενής. Αφοῦ εὐτελίστηκαν οἱ παράγοντες τῆς κοινωνικῆς ἀνόδου, ὅλες οἱ ἐλπίδες ἀνετέθησαν στούς πολιτικούς. Ἦρθε ἡ ὥρα νά εὐτελιστοῦν καί αὐτοί. Ἡ δυτική κοινωνία εἶναι ἀκέφαλη. Τώρα πραγματικά ὅλοι οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἴσοι. Ἴσοι στήν ἀδυναμία (...) Ἡ Εὐρώπη δέν μπορεῖ νά ἐλπίζει σέ καμιά ψυχική καί πνευματική ἀναγέννηση. Δέν μπορεῖ νά ἐπαναφέρει στή ζωὴ τίς δυνάμεις πού τήν ἐγέννησαν. Παραδομένη μονοσημάντως στόν καταναλωτισμό, θά ἀρχίσει νά τόν χάνει καί αὐτόν. Οἱ ἀλήθειες πού τήν ἐνέπνευσαν μπορεῖ νά εἶναι αἰώνιες, ὅμως κανένας ἱστορικός σχηματισμός δέν μπορεῖ νά εἶναι αἰώνιος (...) Βέβαια ὁ δυτικός κόσμος σφύζει ἀπό ζωὴ. Ἡ τεχνολογία του ὀλοένα μᾶς ἐκπλήσσει, καθώς προχωρεῖ μέ βήματα χαλύβδινα. Ὅμως ἡ ψυχή του δέν διαθέτει πλέον κανένα μεγάλο ὄραμα. Ἀντίθετα, μοιάζει μέ σωρό στάχτες, ἀπομεινάρια μίας φωτιᾶς πού ἀνάλωσε ὅλη τήν καύσιμη ὕλη. Καί ἂν δέν ὑπάρχει θερμομοργός ψυχή, τό τέλος δέν θά ἀργήσει νά ἔλθει. Ἡ καμπύλη τῆς τεχνολογικῆς

Ὡστόσο, ὁ Χρῆστος Μαλεβίτσης δέν ἦταν ἕνας τυπικά δυτικοευρωπαϊός φιλόσοφος. Μέ ριζώματα καί ἐρείσματα στήν ἰδιοπροσωπία τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἀνεδείκνυε τή συμβολή του στήν εὐρωπαϊκή φιλοσοφία καί στόν πολιτισμό. Δέν ὑπῆρξε ἰδεολογικά ἑλληνοκεντρικός οὔτε, ἀσφαλῶς, ἀπλός μεταπράτης τῆς εὐρωπαϊκῆς σκέψης στή χώρα του. Ἀντίθετα, τό ἔργο του ἀποτελεῖ κριτικό διάλογο καί διαλεκτική σύνθεση τοῦ νεοελληνικοῦ μέ τόν δυτικοευρωπαϊκό πολιτισμό. Σέ ἕνα του δοκίμιο γιά τόν ἐκδυτικισμό τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὁ Χρῆστος Μαλεβίτσης διαφοροποιεῖται ἀπό τήν ἐθνικιστικοῦ τύπου ὑπεράσπιση τῆς πνευματικῆς ταυτότητας καί ἰδιοπροσωπίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ὁ Ἑλληνισμός δέν ἀπειλεῖται μόνο ἀπό τή μεγάλη χοάνη τῆς οἰκουμενικῆς τεχνολογίας, δηλαδή ἀπό τήν παγκοσμιοποίηση, ἀλλά καί ἀπό τούς ἴδιους τους Ἕλληνες, οἱ ὁποῖοι ξεκίνησαν, ἐδῶ καί χρόνια, τήν κατεδάφισή του, ἀκολουθώντας ἄκριτα ἕναν ἀδιευκρίνιστο εἰσέτι προοδευτισμό. Τώρα, πού ὁ πολιτισμός αἰχμῆς παράγεται στή Δύση καί εἶναι στήν Ἑλλάδα εἰσαγόμενος, ἡ ἐπιστροφή στίς πολιτισμικές

προόδου εἶναι ἀνοδική. Ἐάν ὅμως ἡ καμπύλη τῆς ψυχῆς εἶναι καθοδική, ὕστερα ἀπό λίγο θά μετατραπεῖ σέ καθοδική καί ἡ καμπύλη τῆς τεχνολογίας. Ὁ κρίσιμος παράγοντας εἶναι ἡ διαδοχή τῶν γενεῶν. Θά ἔλθουν οἱ γενεές πού δέν θά κατανοοῦν τήν τεχνολογία ἢ δέν θά τήν θέλουν. Ἐπί τοῦ παρόντος τήν χρησιμοποιοῦν ἐχθροί καί φίλοι τῆς μέ τήν ἴδια ἀπόλαυση. Διότι κανένας δέν ἔχει τή διάθεση νά γυρίσει στή φύση καί νά σκάβει τό χωράφι μέ τό τσαπί, γιά νά οἰκονομήσει τήν τροφή του. Καί ἡ συμπεριφορὰ μας ἔχει μεγαλύτερη ἐπίπτωση στήν ἱστορία ἀπό ὅσο οἱ ἰδέες μας. Ἐάν εἶναι νά ἐπαναληφθεῖ τό ἴδιο ὑπόδειγμα τῆς διαδοχῆς τῶν πολιτισμῶν, ἡ Δύση θά πρέπει νά περιμένει κάποια «εἰσβολή» ἀπό τούς «βαρβάρους» τοῦ Τρίτου Κόσμου. Δέν εἶναι ἀπαραίτητο ἡ ἐπίθεση νά γίνει μέ μέσα πολεμικά. Ἄλλωστε ἡ εἰσβολή ἄρχισε ἤδη μέ τό κύμα μεταναστεύσεως τῶν πεινασμένων τῆς Ανατολῆς καί τοῦ Νότου πρὸς τίς εὐημεροῦσες κοινωνίες τῆς Δύσεως. Μπορεῖ ὕστερα ἀπό λίγα χρόνια τό κύμα νά γίνει πλημμύρα».

συνθήκες του παρελθόντος δεν μπορεί ιστορικά να συντελεσθεί δίχως να σημάνει φονταμενταλισμό, φολκλορισμό και γελοιοποίηση. Για τη διαπιστωμένη έλλειψη ταυτότητας και την ασάφεια στον προσανατολισμό του Νέου Έλληνισμού, ο Χρήστος Μαλεβίτσης προτείνει μια λύση γόνιμη, δύσκολη, μάχιμη ακατόρθωτη: «*Νά άφομοιώσουμε δημιουργικά τό δυτικό πολιτισμό μέ τόν τρόπο τόν έλληνικό, και νά θέσουμε τόν Έλληνισμό στό σημείο τής πολιτιστικής αίχμης (...)* Άν ή μήτρα του Έλληνισμού διαθέτει άκόμη τίς μυστικές δημιουργικές δυνάμεις, τούτος θά σωθει άπό μόνος του και άπό κανένα διακηρυγμένο σωτήρα»¹¹.

Τό τέλος τής ιστορίας

Μιλώντας για τόν θάνατο και για τή λησμονιά του Θεού στη δυτική νεωτερικότητα, ο Χρήστος Μαλεβίτσης καιρία έπισημαίνει ότι, αν στην αρχαιότητα πέθανε ο Θεός τής φύσεως, στά χρόνια μας πεθαίνει ο Θεός του πνεύματος. Για τόν λόγο αυτό, ή άπώλεια είναι άπροσμέτρητα δυσοίωνη. Τό μεταφυσικό κενό και ή ύπαρξιακή γύμνια του ανθρώπου είναι όλεθριότερη. Και ίσως ο όριστικός θάνατος του Θεού συντελεσθεί μέ τόν θάνατο του ιστορικού ανθρώπου. Παρά τίς χριστιανικές καταβολές της, ή σύγχρονη ιστορική έκβαση άνεστράφη και τώρα κατευθύνεται προς τή βασιλεία του ανθρώπου χωρίς Θεό. Ωστόσο, δεν πρόκειται για τόν θάνατο του Θεού, αλλά για τή λησμονιά του ίδιου του ανθρώπου και τήν έντροπία τής ιστορίας του. Σχολιάζοντας τά λόγια του Καμύ, «*άφου ο Θεός πέθανε, δεν μένει παρά ή ιστορία και ή δύναμη*», ο Μαλεβίτσης θεωρεί ότι τή θέση του Θεού κατέλαβε πλέον ή έπιστημονική λογική και ή ήθική τής δύναμης. Ο φονιάς δεν άρνεϊται τόν έαυτό του, άρνεϊται κάθε έτερότητα. Ο φόνος του «άλλου»

¹¹ Οί παράκτιοι άνθρωποι, ό.π., σσ. 77-79.

πραγματώνεται μέ τή συναίνεση καί τίς εὐλογίες τῆς φιλοσοφίας καί τῆς ἱστορίας. Εἶναι ὁ καιρός τῶν ἰδεολογιῶν, πού δέν εἶναι παρά τά τερατώδη ὑποκατάστατα τῆς θρησκευτικῆς παράδοσης. Ὁ χειμῶνας τοῦ κόσμου ἔφτασε ἀκριβῶς, ὅταν ὁ ἄνθρωπος θέλησε νά ἀναλάβει τήν ἱστορία καί νά τήν ποδηγετήσει μέ τό διαφωτισμένο μυαλό του¹².

Ὅλες οἱ ἰδεολογίες τοῦ παρελθόντος ἀπισχναίνονται ἀπό τήν πολιτική, πού κατάντησε ἡ μοναδική μέριμνα τοῦ ἀνθρώπου¹³. Ὁ 19^{ος} αἰώνας ἔφερε στό ἱστορικό προσκήνιο ἕνα εἶδος ἀντεστραμμένης θρησκευτικότητας, δίχως τόν μεταφυσικό της λόγο. Μέ ὄργανο τόν ὀρθό λόγο, ἡ νεωτερικότητα κατόρθωσε νά ἀποκόψει τίς μυστικές καί πνευματικές ρίζες τοῦ ἀνθρώπου, μέ ἀποτέλεσμα νά μορφοποιήσει μιάν ἄρριζη κοινωνία. Ὁ ἀνθρωπιστικός μῦθος τῆς νεωτερικότητας ἀμφισβήτησε τήν ὑπερβατική ἀναφορά τοῦ κόσμου καί τοῦ ἀνθρώπου. Μετά τήν πτώχευση αὐτή, ἀκολούθησε καί ἡ ἀπώλεια τῆς πίστεως στόν ἄνθρωπο. Ἡ κατάρρευση τοῦ ἀνθρωπιστικοῦ μύθου, φανέρωσε τό ἀβυσσαλέο κενό, τό χαῖνον μηδέν. Οἱ δυνάμεις πού ἐνεργοποίησε ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος θά μεταβληθοῦν σέ μιὰ τεχνολογική καί ἀπολογητική ἐσχατολογία.

Ἡ μετανεωτερική κατάσταση δέν κήρυξε μονάχα τό τέλος τῶν μεγάλων ἀφηγήσεων τῆς φιλοσοφικῆς καί θεολογικῆς παράδοσης, ἀλλά καί τό τέλος τῆς ἱστορίας. Στή σκιά τοῦ ἔγγελιανοῦ συστήματος, τό τέλος τῆς ἱστορίας, τό ὁποῖο διακηρύσσεται κυνικά ἀπό τοὺς φιλελευθεριστές τῆς Ἀμερικῆς, δέν σημαίνει ἀπλῶς τήν ὀριστική νίκη τῆς οἰκονομίας τῆς ἀγορᾶς στά ὅρια τοῦ παγκόσμιου δυτικοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ τήν ἀδυναμία τῆς ἱστορίας νά παραγάγει νέες πραγματικότητες ἢ ἀκόμη νά νοηματοδοτήσει τόν κόσμο καί τήν πορεία του. Τό τέλος

¹² Ἡ τραγωδία τῆς ἱστορίας, σσ. 196-197.

¹³ Ἡ τραγωδία τῆς ἱστορίας, σ. 45.

της ιστορίας ἔγκειται περισσότερο στήν τάση μετάλλαξης πού ἐμφανίζει ἡ ἀνθρώπινη ἱστορία, ἡ ὁποία μεταβάλλεται ραγδαῖα σέ ἱστορία τῆς τεχνολογίας. Πρόκειται, ὄντως, γιά μία κοσμική κρίση, ἡ ὁποία ὑπογραμμίζει τήν ἀνάγκη ἀλλαγῆς τοῦ πολιτιστικοῦ παραδείγματος, ἢ ἀκόμη γιά μία παθητική μετάβαση στή βαρβαρότητα τοῦ τέλους τῆς ἱστορίας. Ὁ πολιτισμός τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου εἶναι πολιτισμός κατάκτησης καί κυριαρχίας πάνω στή φύση. Παρέχοντας ἀπόλυτη προτεραιότητα στό σκεπτόμενο ὑποκείμενο καί στήν αὐτονομημένη ἱστορία του, κατόρθωσε νά μεταβάλλει τή φύση σέ ἕνα μηχανικό εἶδωλο, σέ μία «τεχνοφύση». Ὑπερβαίνοντας τή φύση, ἡ ἱστορία ἔφθασε στά ὅριά της. Ὁ ἀνθρώπος δέν μπορεῖ νά ἀνακτήσει τήν μέ νόημα ἱστορική του προοπτική, ἂν δέν ἀποκαταστήσει προηγουμένως τήν ὀρθή σχέση φύσης καί ἱστορίας.

«Στίς ἡμέρες μας ζοῦμε ἔντονα καί δραματικά τό τέλος τῆς ἱστορίας. Εἶναι ἡ κατάρρευση τῶν καθεστώτων τῆς μαρξιστικῆς ἱστορικῆς ἐσχατολογίας. Εἶναι ἡ ἀχρήστευση τῶν μελλοντικῶν ὀραμάτων καί πολιτικῶν. Εἶναι ὁ καταθλιπτικός περιορισμός τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου στήν καταναλωτική του εὐημερία. Ἔνας ἕνας κατεβαίνει ἀπό τό ὄχημα τῆς ἱστορίας γιά νά ἀπολαύσει τή φύση. Ὁ Νίτσε φώναξε περίτρομος πῶς “ἡ ἔρημος ὀλοένα μεγαλώνει”. Ἡ ὑπαρξη τοῦ ἀνθρώπου καί τοῦ κόσμου ἔπαψε νά βιώνεται κατέναντι τοῦ ὄντολογικοῦ μηδενός»¹⁴. Τόσο ἡ θρησκεία ὅσο καί ἡ φιλοσοφία ἀντικαταστάθηκαν ἀπό τήν κοινωνική ἰδεολογία, πού δέν σκοτίζεται γιά τό ὄντολογικό μηδέν. Τό τέλος τῆς ἱστορίας γιά τόν Μαλεβίτση σημαίνει τό τέλος τῆς ἐσχατολογικῆς νοηματοδότησης τῶν γεγονότων, τό τέλος τῆς νοηματοδότησης ἀπό μιάν ὑπερβατική ἀλήθεια ἢ σκοπιμότητα. Ἡ ἀδιαφορία περί τά ἔσχατα ἔχει ὡς ἀποτελέ-

¹⁴ Φιλοσοφία καί Θρησκεία, σ.181.

σμα τήν πνευματική παρακμή καί τήν κοσμική ύπνωση¹⁵. Ἡ δυναμική προοπτική τῆς ἱστορίας ὡς νοηματοδότηση τῶν γεγονότων, πού ξεκίνησε ἀπό τή βιβλική παράδοση τοῦ ἑβραϊκοῦ λαοῦ καί σήμανε μιᾶ παγκόσμια ἐπανάσταση γιά τρεῖς χιλιετίες, φαίνεται πώς ἐξεμέτρησε τόν βίο της. Ἐγκαταλείποντας τό ἐσχατολογικό του ὄραμα, ὁ Χριστιανισμός δέν εἶναι πλέον ἐνεργός παράγων τῆς ἱστορίας ἀλλά παθητικός θεατής, πού κλείνεται εἴτε στήν ἐσωστρέφεια τῆς ὑποτιθέμενης τελειότητας τῶν δομῶν καί μορφῶν ζωῆς του εἴτε συνεχίζοντας στά ἄκρα τήν ἐκκοσμίκευση καί παραφθορά του. Ἡ ἐκκοσμίκευση τοῦ χριστιανισμοῦ (ἢ τῆς Ἑδέμ) ἔφερε στό προσκήνιο ἕναν κόσμο μεταχριστιανικό. Στό πλαίσιο μιᾶς ἐκκοσμιευμένης ἐσχατολογίας, ἄλλες κοσμικές δυνάμεις καί ἀντιχριστιανικές ιδέες καί ιδεολογίες ὑπέκλεψαν τό χριστιανικό ὄραμα τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ καί προσπάθησαν νά ἐγκαταστήσουν τόν ἐπίγειο παράδεισο μέ τά προγράμματα γεφυρῆς εὐτυχίας.

Ἡ ἐκκοσμιευμένη ἐσχατολογία

Κατά τόν Χρήστο Μαλεβίτση, στό ἱστορικό πρόβλημα –τό ὁποῖο στό βάθος του εἶναι μεταϊστορικό– δόθηκαν δυό λύσεις. Πρόκειται γιά τόν κομμουνισμό καί τόν καπιταλισμό. Καί οἱ δυό ἀποβλέπουν στήν κατασίγαση τῆς ἑρριζῆς ἀνησυχίας μέ τήν ἱκανοποίηση τῶν ὑλικῶν ἀναγκῶν. Ἄν τό κομμουνιστικό κράτος ὑπῆρξε ἡ τερατογονία τῆς λογικῆς του 19^{ου} αἰῶνα, τό ἀστικό μεταβιομηχανικό κράτος εἶναι ἡ τερατογονία τῆς τεχνολογίας τοῦ 20^{ου} αἰῶνα. Τά ἱστορικά αὐτά τέρατα δημιουργοῦν καί τερατώδεις ἡγεσίες, οἱ ὁποῖες διαθέτουν τρομοκρατική ἰσχύ καί ἐπιδεικνύουν φοβερή ἀδιαφορία ἔναντι τοῦ μέλ-

¹⁵ Ὁ φωτισμός τοῦ ἀνθρώπου, Οἱ Ἐκδόσεις τῶν Φίλων, Αθήνα 1996, σσ. 140-141.

λοντος τοῦ ἀνθρώπου καί τοῦ κόσμου. Οἱ ἡγέτες τῆς οἰκουμένης, μέ τήν πλημμυρίδα τῶν μέσων πού διαθέτουν, ἀντιποιοῦνται τήν ἀρχή τοῦ Θεοῦ. Δίχως πνευματικά ἐφόδια, εὐκολα ἐκπίπτουν πρός τό δαιμονικό.

Ὁ μαρξισμός ἔκανε ἱστορική πράξη τόν ὀλοκληρωτισμό τῆς ὀρθολογιστικῆς αὐθεντίας. Ὁλοκληρώνοντας τήν ἀποθεολογικοποίηση τῆς ἱστορίας, ἐνσάρκωσε ἕνα εἶδος ἐκκοσμικευμένης ἐσχατολογίας μέ ἔντονα τά χαρακτηριστικά ἐνός ἰδιότυπου θρησκευτικοῦ μεσσιανισμοῦ. Ἄν κάτι στόν μαρξισμό ἐνέπνευσε καί κινητοποίησε τίς λαϊκές μάζες, αὐτό δέν μπορεῖ νά ἀναζητηθεῖ στίς ἀντικειμενοποιημένες ἔννοιες τῆς οικονομικῆς του θεωρίας. «Πηγὴ τοῦ ἐπαναστατικοῦ δυναμισμοῦ στό μαρξισμό δέν εἶναι ἡ ἐπιστημονικὴ συνείδηση, ἀλλὰ μᾶλλον ἡ μεσσιανικὴ προσδοκία»¹⁶. Τό στοιχεῖο αὐτό ἐντοπίζεται κατὰ τόν Μπερδιάγεφ στήν ἰδέα τῆς παγκόσμιας ἀποστολῆς τοῦ προλεταριάτου, πού, μέσα ἀπό τήν πάλη τῶν τάξεων, πρόκειται νά κατακτήσει τήν ἀπόλυτη δικαιοσύνη. Ἡ ἀντίληψη τοῦ προλεταριακοῦ μεσσιανισμοῦ ἐμπεριέχει πληθώρα σωτηριολογικῶν χαρακτηριστικῶν. Ἡ σύλληψη αὐτῆ τοῦ Μάρξ, παρόλα τά δάνεια στοιχεῖα ἀπό τόν ἐβραϊκό μεσσιανισμό, ἀποτελεῖ μίαν ἀντίστροφη καί ἐκκοσμικευμένη ἐσχατολογία. Ὁ μεσσίας εἶναι τό ἴδιο τό προλεταριάτο, ὡς μελλοντικός ἐλευθερωτής καί σωτήρας τῆς ἀνθρωπότητας. Ἡ ἀποστολή του ἔγκειται στήν ἐπίλυση ὅλων τῶν ἀγωνιωδῶν προβλημάτων τῆς ζωῆς.

Ἡ σημερινή κρίση, λοιπόν, κρίση τῆς νεωτερικότητας καί τοῦ πολιτισμοῦ της, εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἀποτυχίας τῶν κι-

¹⁶ Νικολάου Μπερδιάγεφ, *Βασίλειο τοῦ Πνεύματος καί Βασίλειο τοῦ Καίσαρος*, μτφρ. Βασιλείου Γιούλτση, ἐκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1971, σ. 141.

νημάτων υπέρβασης του καπιταλισμού. «Ο μαρξισμός ο οποίος έθεσποιήσε την ιστορία, τώρα αποβάλλεται από αυτήν»¹⁷.

Σήμερα ζούμε τό τέλος των ιδεολογιών ως κατάρρευση όλων των οραματικών διεξόδων της νεωτερικότητας. Ο θάνατος του Θεού θεμελίωσε μία μηδενιστική νοηματοδότηση της αυθυπερβατικής διάστασης του ανθρώπου. «Η μεταφυσική είναι ανεστραμμένη θρησκευτικότητα και η επιστήμη ανεστραμμένη μεταφυσική. Γι' αυτό ο θάνατος του Θεού, πού είναι ο άφανισμός της θρησκευτικότητας μέσα στη μεταφυσική, επέφερε και τόν θάνατο της μεταφυσικής. Και ο θάνατος της μεταφυσικής, πού είναι ο άφανισμός του υπερβατικού μέσα στην επιστήμη, επιφέρει και τόν θάνατο της επιστήμης. Η επιστήμη ως καθαρή γνωστικότητα πεθαίνει μέσα στην τεχνολογία. Και η τεχνολογία πεθαίνει τόν άνθρωπο. Ο κύκλος κλείνει»¹⁸.

Ο τεχνολογικός μεσσιανισμός

Γεγονός επαναστατικό, θά λέγαμε κατακλυσμικό, για την ιστορία του κόσμου είναι η πρόοδος των τεχνολογικών γνώσεων και των τεχνικών δυνατοτήτων, προϊόν των οποίων είναι η μηχανή. Η μηχανή –ή όποια δέν είναι φυσικό φαινόμενο– έφερε στη ζωή και στην πορεία του κόσμου κάτι όλοτελα νέο και, μέ τή ραγδαία εξέλιξη και την μετά ταύτα θριαμβευτική της πορεία, προσδιόρισε τελικά την όλη δομή του πολιτισμού. Η τεχνητή νοημοσύνη και οι τεχνικές δεξιότητες, δημιουργώντας τό απαιτούμενο, πλήν έξω-φυσικό, περιβάλλον, πέτυχαν νά αποσπάσουν δυνάμεις από την καρδιά της φύσης, δυνάμεις πού ποτέ προηγουμένως δέν είχαν δρασει ανεξάρτητα και αυτόνομα από τόν κύκλο και τή λειτουργ-

¹⁷ Δοκίμια ιδεών, έκδ. Δωδώνη Αθήνα – Γιάννινα 1993, σ. 54.

¹⁸ Η τραγωδία της ιστορίας, Δώδεκα δοκίμια μεταϊστορικού προβληματισμού, έκδ. Δωδώνη, 1980, σ. 69.

για της ζωής. «*Η τεχνική ἐγέννησε τόν τεχνολογικό βιασμό*»¹⁹. Καί, ἀπό τήν ἀνακάλυψη τῆς μηχανῆς ὡς τίς σύγχρονες ἐφαρμογές τῆς βιοτεχνολογίας, οἱ ἐξελίξεις καί οἱ ἐκπλήξεις χαράζουν ἰλιγγιώδη πορεία. «*Σύσσωμος ὁ νεοφανῆς καί συμπαγῆς κόσμος τῆς τεχνολογίας πάει νά συντρίψει τήν πνευματική παράδοση τῶν χιλιετιῶν, σχεδόν τήν ἐξαφανίζει*»²⁰.

Ὡστόσο, τά τεχνολογικά προϊόντα, καί ὅ,τι αὐτά συνεπάγονται, δέν εἶναι προϊόντα τῆς φύσης, ἀλλά τῆς ἱστορικής προόδου. Μιά κοσμική ἐπανάσταση πηγάζει ἀπό τήν καρδιά τοῦ ἴδιου τοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ ζωή τοῦ ἀνθρώπου προσδιορίζεται καί μεταλλάσσεται ἀπό ὀργανική σέ ὀργανωμένη. Ὁρθολογικοποιεῖται καί ἐλέγχεται ἀπό τή μηχανή σέ τέτοιο βαθμό, ὥστε νά μήν συμβαδίζει πλέον μέ τή φύση. Ὁ ἀνθρωπος γίνεται πράγμα. Ἡ ὀλοένα καί μεγαλύτερη ἀντικειμενοποίηση τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξῆς ὀδηγεῖ στόν ἀφανισμό καί στήν ἐκλειψη τοῦ ὑποκειμένου. Ἡ τεχνολογία, δημιουργημάτων τοῦ ἀνθρώπου, στρέφεται ἐναντίον του. Ὁ τεχνολογικός πολιτισμός (Civilization) τῶν δύο τελευταίων αἰώνων, μέ τήν ἀνάδυση τῆς μηχανῆς, λαμβάνει τή θέση τοῦ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ (Culture). Ἀλλά καί ὁ πολιτισμός, ὡς ἐσωτερικότητα τοῦ πνεύματος, μεταλλάσσεται σέ «*κουλτουραλισμό*», σέ ἕνα εἶδος πνευματικῆς καλλιέργειας, ὡς νά ἦταν αὐτό ὁ μοναδικός σκοπός τῆς παρουσίας τοῦ ἀνθρώπου στόν κόσμο καί στήν ἱστορία. Ὁ «*κουλτουραλισμός*», πού εἶναι ἡ καλλιέργεια γιά τήν καλλιέργεια, κατά τό «*ἡ τέχνη γιά τήν τέχνη*», συνιστᾷ πνευματική ὑποθερμία καί αὐτοσυντηρούμενη δίνη. Ὁ πολιτισμός γιά τόν Μαλεβίτση ἔγινε γιά νά σώσει τόν ἀνθρωπο, μιᾶς καί ἡ ὑψιστή ἀξίωση τοῦ ἀνθρώπινου προσώπου εἶναι ἡ ὑπερβατική του διάσωση. Ἀνάμεσα στόν ἀνθρωπο καί στή φύση, ἀνά-

¹⁹ Ἡ τραγωδία τῆς ἱστορίας, ὁ.π., σ. 45.

²⁰ Δυτικά τῆς Ἑδέμ, σ. 195.

μεσα στους ίδιους τους ανθρώπους, παρεμβάλλεται, πλέον, ένα τεχνητό περιβάλλον μηχανών. Αλλά, όσο ο άνθρωπος κατακτά τη φύση με τεχνητά μέσα, τόσο απομακρύνεται από αυτήν και αλλοτριώνεται. Η βάση του σύγχρονου τεχνολογικού πολιτισμού δεν είναι ούτε φυσική ούτε πνευματική, είναι μηχανική. Πρόκειται για τον θρίαμβο της τεχνικής πάνω στο πνεύμα και πάνω στην οργανικότητα.

Κατά τον Μαλεβίτση, ο τεχνολογικός μύθος σχηματίζει ένα νέο ιστορικό άξονα με τέτοια αποτελεσματικότητα που θα ικανοποιούσε απόλυτα τις προσδοκίες του Έγγελου. Αλλά η τεχνολογία δεν τροποποιεί απλώς την υλικότητα της ιστορίας, καθιστά αγνώριστη και την ίδια την ανθρώπινη συνείδηση. Η τεράστια ιστορική σημασία αυτής της στροφής είναι η άκυρωση των πνευματικών κατηγοριών του παρελθόντος. Η έκβαθρων αλλαγή του υλικού τρόπου ζωής τροποποιεί ριζικά και τη συνείδηση του ανθρώπου στο άμεσο ιστορικό πεδίο. Στο κενό που δημιουργείται, εισχωρεί ο πνευματικός μηδενισμός. «Τά σύνορα του είκοστού αιώνα είναι τά έσχατα σύνορα όλης της μέχρι τώρα ιστορίας. Έδω τελειώνουν όλες οι πίστεις, όλοι οι θεοί, όλες οι ήθικες, όλοι οι μύθοι, όλες οι πνευματικές κατηγορίες των χιλιετιών που προηγήθηκαν. Ήδη όλα ταύτα έχουν μεταποιηθί σε ανταπάτες, σε φαντάσματα. Καί όπου ακόμα ζούν, απλώς έπιζούν. Δεν είναι αυτά που δημιουργούν πλέον ιστορία. Είναι ό διάκοσμος ιστορικού νεκροθαλάμου»²¹.

Η λεηλασία της φύσης

Το έργο του ανθρώπου στον κόσμο είναι πλήρες έσχατολογικού νοήματος. Η ιστορία είναι, κατά τον Μαλεβίτση, ό χώρος διεόδουσης του πνεύματος στις φυσικές διαδικασίες, και της

²¹ Η τραγωδία της ιστορίας, σσ. 204-205, 213.

φύσεως στίς πνευματικές διαδικασίες. Μετά τόν Κοπέρνικο, ή γνώση του ανθρώπου για τήν κοσμική τάξη άλλαξε. Βαθμιαία, ή επιστημονική γνώση εισέρχεται καί κατακτᾷ τήν ἐσωτερική δομή τῆς φύσης, τά ἔσχατα βάθη τῆς ὕλης, μέ ἀποτελεσμα, μεταξύ ἄλλων, τήν ἀπελευθέρωση ἀπό τήν ἀναγκαιότητα τῆς φύσης, τήν ἐξάλειψη κάθε ὑπερβατικῆς ἀναφορᾶς. Ὅμως, παράλληλα, στόν ὀρίζοντα θριάμβου, πού σχηματίσε ή νέα κοσμογονία τῆς τεχνολογίας τῶν μηχανῶν, ἐμφανίσθηκε καί ή βεβαιότητα ὅτι παράπλευρες συνέπειες τῶν ἐπιστημονικῶν ἀνακαλύψεων μποροῦν νά ἐπιφέρουν κοσμικές καταστροφές. Ἡ «πανουργία τῆς ἱστορίας» καταβροχθίζει τά ἴδια της τά παιδιά. Ἄν ὁ Ρεμπώ, ἐκφράζοντας τήν ἀγωνία τῆς ἐποχῆς τῆς νεωτερικότητας, δήλωσε ὅτι «δέν εἴμαστε στόν κόσμο», ή τεχνολογική περιπέτεια φανέρωσε ὅτι δέν εἴμαστε οὔτε καί στή φύση, μιᾶς καί ή ἱστορία σκότωσε τή φύση, ἔχοντας προηγουμένως διακηρύξει τόν θάνατο τοῦ Θεοῦ. Τώρα πιά ή ἱστορία δέν γράφεται ἀπό τήν ἀνθρώπινη βούληση καί πράξη ἀλλά ἀπό τήν ἀδιαφάνεια καί τήν ἀδράνεια τῶν τεχνικῶν κατασκευῶν τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ τετράγωνη λογική, ή τεχνητή νοημοσύνη τῶν μηχανῶν ἀποφασίζουν στή θέση τῶν ἀνθρώπων, σκοτώνοντας, τελικά, τήν ἀνθρώπινη ἱστορία. Ὅτι σαλπίζουν οἱ ἀμερικανοί φιλελευθεριστές εἶναι γεγονός: ή ἱστορία πέθανε.

Ἀντίγραφο τῆς φύσης ή «τεχνοφύση» καί ή «τεχνόπολις» κυριαρχοῦν σέ παγκόσμιο ἐπίπεδο. «Οἱ πόλεις τοῦ ἀπόγειου πολιτισμοῦ εἶναι ζοφερά κέντρα λεηλασίας τῆς φύσεως. Δηλητηριώδη ἄνθη τοῦ λογιζοῦ καί τῆς τεχνικῆς, χωρίς πνεῦμα καί χωρίς ἦθος, ἐκχύνουν τόν ἰό τούς σ' ὄλη τήν ὑπαιθρη χώρα καί τή μετασχηματίζουν καθ' ὁμοίωσή τους. Ἐξαφανίζονται ή γενέθλια γῆ, ή πατρίδα, ὁ τόπος φανέρωσης τῆς ζωῆς. Ἀφανίζονται οἱ ὀργανικοί δεσμοί ἐσωτερικότητας, ή σύγ-γένεια, οἱ ἀγαπητικές σχέσεις μέ τά θρέμματα, λησμονιέται τό σιωπηλό μεγαλεῖο

τῆς φύσεως, ἡ μεταφυσική νοηματοδοσία της»²². Γιὰ νὰ ξανακερδίσει τὴν ἱστορία του ὁ ἄνθρωπος, πρέπει νὰ ἀποκαταστήσει τὴ σχέση φύσης καὶ ἱστορίας. Ὁ κυρίαρχος σήμερα πολιτισμὸς τῆς νεωτερικότητας ὑπῆρξε πολιτισμὸς τῆς κατάρκτησης καὶ τῆς κυριαρχίας. Ἡ ὑπέρβαση τῆς κοσμικῆς αὐτῆς κρίσης μπορεῖ νὰ πραγματοποιηθεῖ μόνο μὲ τὴν ἀλλαγὴ πολιτισμικοῦ παραδείγματος.

Ὁ αὐτοματικός χρόνος

Ἐξάλλου, ἡ τεχνικὴ προκαλεῖ τέτοια ἐπιτάχυνση τοῦ χρόνου, πού ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ τὴν παρακολουθήσει. Ὁ Χρῆστος Μαλεβίτσης κάνει λόγο γιὰ τὸν τρόμο ἢ τὸ χάος τοῦ χρόνου²³. Καμιὰ στιγμή μεμονωμένη δὲν ἔχει πλέον ἀξία, εἶναι μόνο τὸ πέρασμα γιὰ τὴ στιγμή πού ἀκολουθεῖ. Ὁ ρυθμὸς τοῦ τεχνολογικοῦ πολιτισμοῦ δὲν ἀναγνωρίζει οὔτε τὸ παρελθόν οὔτε τὸ παρόν. Ἡ νέα αὐτὴ ἀντίληψη τοῦ αὐτοματικοῦ χρόνου εἶναι παντελῶς ἀ-προσωπικὴ καὶ ἀν-ιστορικὴ γιὰ τὸν ἄνθρωπο καὶ μεταβάλλει τὸν πολιτισμὸ σὲ ἀτέρμονα φουτουρισμὸ τῆς προόδου καὶ τῆς μηχανιστικῆς ἐξέλιξης, δίχως ὑπαρξιακὸ νόημα καὶ σκοπὸ. Κατὰ συνέπεια, ἡ πορεία τοῦ ἀνθρώπου σ' αὐτὸν τὸν νέο κόσμον εἶναι πορεία σὲ λογικοποιημένα σκοτάδια. Ὁ πολιτισμὸς τῆς μηχανῆς ἐπέβαλε ἕνα νέο ἱμπεριαλισμὸ καὶ μιὰ νέα μαγικὴ αὐτοκρατορία. Ἐνῶ ὅλα γίνονται γιὰ τὴ ζωὴ, ὁ σκοπὸς τῆς ζωῆς δὲν ἔχει πλέον κανένα νοηματικὸ καὶ ὄντολογικὸ ἄξονα παρεκτός τὸν μηδενιστικὸ εὐδαιμονισμὸ τῶν προγραμματισμένων ἀπολαύσεων. Ὁ τεχνολογικὸς πολιτισμὸς ἀντικατέστησε τοὺς σκοποὺς τῆς ζωῆς μὲ τὰ μέσα τῆς ζωῆς.

²² Ἡ τραγωδία τῆς ἱστορίας, σ. 210.

²³ Ὁ φωτισμὸς τοῦ ἀνθρώπου [Οἱ τρεῖς ἀπειλές], Οἱ ἐκδόσεις τῶν φίλων, Αθήνα 1996, σσ. 43-47. Πρβλ. Ἐφημερία, ἐκδ. Δωδώνη, Αθήνα 1989, σσ. 48-52.

Διέξοδοι πρὸς τὸ αἰώνιο δέν ὑπάρχουν. Ὑπάρχει μονάχα ἡ ἔνταση καὶ ἡ ἐπίσπευση πρὸς τὸ μέλλον. Σ' αὐτὸν τὸν κατακερματισμένο κόσμον τῶν ἀθεράπευτων ἀντιθέσεων καὶ τῆς παγκόσμιας ἀγωνίας, στὸν ὁποῖο «ἡ ἱστορία πῆρε τὴν ὀλέθρια τεχνολογικὴ τροπή», ὁ ἄνθρωπος πραγματοποιεῖ ἓνα «ταξίδι στὴν ἄκρη τῆς νύχτας» (Celine) ἢ, ὅπως ἐπισημαίνει ὁ Μαλεβίτσης, ἐμπνεόμενος ἀπὸ τὸν Χάιντεγκερ καὶ τὸν Χαίλντερλιν, ταξίδι στὰ «μεσάνυχτα τῆς κοσμικῆς νύχτας», ἰχνηλασία στὴ «νυχτωμένη ἱστορικὴ ἔρημο»²⁴. Ἀπὸ τὴν ἐν χρόνῳ αὐτοματικὴ ἀνάπτυξη, πού καταστρέφει τὴν ἐνότητα καὶ τὴ συνοχή τοῦ προσώπου, ὁ ἐπιταχυμένος τεχνολογικὰ χρόνος στρέφει τὴν ἀνθρωπότητα πρὸς ἓνα μέλλον ἀπόλυτα καθορισμένο. Ὁ αὐτοματικὸς κόσμος τῶν μηχανῶν καὶ τῆς ἀέναης εὐφορίας, ἡ καταναλωτικὴ ἐξάντληση τῶν δυνατοτήτων τῆς φύσης καὶ τῆς ζωῆς, εἶναι ἔργο τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ ὁ ἄνθρωπος δέν βρῖσκεται ἐκεῖ μέσα. Γιατί, ὅπως ὁ χρόνος θρυμματίζεται σέ κάθε στιγμή του, ἔτσι καὶ τὸ προσωπικὸ ἐγὼ ἀποσυνδέεται καὶ θρυμματίζεται στὸν ἐπιταχυμένο χρόνο τῶν ἀπρόσωπων ἀντικειμένων. Τέτοια εἶναι ἡ ἐξουσία τῆς λογικοποιημένης τεχνικῆς καὶ τῆς τεχνητῆς νοημοσύνης, πού ἡ θέση τοῦ ἴδιου τοῦ ἀνθρώπου μέσα στὸν κόσμον καταντᾷ παράλογη, καθὼς ἐπεσήμανε τόσο ὁ Χάιντεγκερ ὅσο καὶ ὁ Κάφκα.

Ὡστόσο, ἡ τεχνολογία ἔχει πάρει τὴ θέση τῆς κουλτούρας καὶ ἡ τεχνητὴ νοημοσύνη ὀργανώνει τὴ ζωὴ, γεγονός ἐπαναστατικὸ καὶ καταλυτικὸ στὴν ἱστορία τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ μηχανικὴ αὐτὴ βάση τοῦ πολιτισμοῦ εἶναι ὁ θρίαμβος τῆς τεχνικῆς πάνω στὸ πνεῦμα καὶ πάνω στὴν ἴδια τὴν ὀργανικότητα τῆς φύσης. Ἐτσι, ἡ αὐτονόμηση καὶ ἡ ἐξουσία τῆς τεχνολογίας γίνεται ἡ τελευταία μεταμόρφωση τοῦ Βασιλείου τοῦ Καίσαρα καὶ ἀφορᾷ τὸ τελευταῖο στάδιο τῆς ἐκκο-

²⁴ Δυτικά τῆς Ἑδέμ, σσ. 231-233.

σμίκευσης. Τό νόημα καί ό σκοπός τῆς ζωῆς εἶναι ό πολιτισμός τοῦ μηδενός, δίχως νά ὑπάρχει διέξοδος πρὸς τό αἰώνιο. Δίχως ὄντολογία, δίχως νοηματικό ἄξονα, δέν ὑπάρχει οὔτε παρελθόν οὔτε καί παρόν. «Στό νέο ὄχημα τοῦ πολιτισμοῦ, τό μαῦρο ἄλογο εἶναι ἡ τεχνολογία. Ἄν τό ἄσπρο ἄλογο δέν εἶναι τό πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, τό μόνο ἰσχυρό, τότε τό μαῦρο ἄλογο θά μᾶς ὀδηγήσει στήν καταστροφή»²⁵.

Δυτικά τῆς Ἑδέμ

Ἡ δεύτερη μετά Χριστόν χιλιετία ἦταν ἀφιερωμένη κυρίως στήν οἰκοδόμηση τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ. Ὑπῆρξε ἡ χιλιετία τῆς Εὐρώπης κατ' ἐξοχήν. Τό βαθύτερο κίνητρο αὐτοῦ τοῦ πολιτισμοῦ, ὅπως καί κάθε πολιτισμοῦ, εἶναι ἡ ἀναζήτηση καί ἡ κατάκτηση τῆς μυθικῆς Ἑδέμ. Ὡστόσο, ό δυτικός μας πολιτισμός δέν ἐγκαταστάθηκε στήν καθαυτό Ἑδέμ ἀλλά δυτικά τῆς Ἑδέμ, ἐπειδή ἀπώλεσε τόν πνευματικό του προσανατολισμό, ἐπειδή ἔχασε τήν ψυχή του, χάριν τοῦ ὑλικοῦ του βίου. Καθώς προσδιορίζει ό Μαλεβίτσης, «ό δυτικός πολιτισμός ἐγκατέλειψε τόν ὠκεανό τοῦ μύθου καί ἔπιασε ἀκτή γιά νά στερεωθεί. Τήν τεχνολογία. Γρήγορα θά ἀντιληφθεῖ ὅτι αὐτό ἦταν τό ναυαγίό του»²⁶. Ἡ ψυχή τοῦ πολιτισμοῦ μας χάθηκε πρὸς δυσμάς, δυτικά τῆς Ἑδέμ. «Τό ἐκκρεμές τῆς ἱστορίας στή δυτική ἔλλογη φορά ἔφτασε στά ὄρια τοῦ παραλόγου»²⁷. Ἡ λύση ὅμως τοῦ ἀνθρώπινου προβλήματος εἶναι πνευματική καί ὄχι τεχνολογική. Ὁ Χρῆστος Μαλεβίτσης θεωρεῖ ὅτι ἐνδέχεται νά κυριαρχήσει ἕνας νέος ἀνθρωπολογικός τύπος. «Ὅλα δείχνουν πὼς ἡ ἐποχή πού ἔρχεται θά εἶναι ἐξωϊστορική»²⁸. Στό δοκίμιό

²⁵ Ὁ φωτισμός τοῦ ἀνθρώπου [Ἡ μεγάλη πρόκληση], ὀ.π., σ. 52.

²⁶ Δοκίμια ἰδεῶν [Δυτικά τῆς Ἑδέμ], ἐκδ. Δωδώνη, Αθήνα 1993, σ. 27 ἔξ.

²⁷ Δοκίμια ἰδεῶν [Ἀνατολικά τῆς Ἑδέμ], σ. 32 ἔξ.

²⁸ Οἱ παράκτιοι ἀνθρωποί, σ. 74.

του «The American way», ο Χρήστος Μαλεβίτσης έρμηνεύει τήν απώλεια τής ιστορικής συνείδησης στη Δύση για χάρη τής έμπειρικής καθημερινότητας. «Ο άμερικανικός τρόπος ζωής χαρακτηρίζεται κυρίως από αυτήν τήν ανιστορικότητα. Η όποια συνδυάζεται αποτελεσματικά μέ τήν τεχνολογία. Έτσι, οί λοιποί λαοί τής ύφηλίου, στόν βαθμό πού άπορροφούν τήν τεχνολογία, άποβάλλουν τήν ιστορική τους ιδιοπροσωπία. Καί στό τέλος καταντοϋν όλοι μετανάστες στη χώρα τους»²⁹. Η ψυχική και ιδεολογική έξημος του τεχνολογικού τρόπου ζωής θά φανερώσει τήν επικράτηση του χωρίς ιστορία νέου τύπου ανθρώπου, του homo economicus, ενός ανθρώπου έντελώς διαφορετικού από αυτόν πού γνώρισε ή ιστορία μέχρι τώρα. Ο σύγχρονος άνθρωπος δέν αισθάνεται κανένα έλλειμμα, ώστε νά προσφεύγει στην ύπερβατική αρχή για τήν πληρότητα και τόν νόημα τής ζωής του στό μέλλον. Άδιαφορεί για ό,τι τόν ύπερβαίνει. Τό μοναδικό έλλειμμα πού τόν άπασχολεί είναι τό έλλειμμα στό εισόδημά του και γι' αυτό θά έκδαπανήσει όλόκληρο τόν βίο του. Πρόκειται για τήν έκκοσμηκευμένη Έδέμ, για τόν μετασχηματισμό τής έδεμικής νοσταλγίας σε οικονομική πρόοδο. Δυτικά τής Έδέμ του Θεού (άφου ή άλλη προς Ανατολάς απέτυχε) ό προτεσταντικός έσχατολογικός χιλιασμός βρήκε τόν γήινο παράδεισο, τή γήινη Έδέμ, μετασχηματίζοντας τήν έσχατολογία σε οικονομική πρόοδο. Πρόκειται για μία νέα αίρεση. Θρησκευτικού τύπου συμπεριφορά ενός άθρησκου κόσμου: ή έκζήτηση τής προόδου, ό μύθος τής προόδου³⁰. Διεκτραγωδώντας τό κενό πολιτισμού ως φάση παρακμής του δυτικού πολιτισμού και λησμονιάς τής πνευματικής διάστασης του ανθρώπου, ό Χρήστος Μαλεβίτσης είχε έπισημάνει προφητικά ότι «Όδηγούμαστε προς μία τερατώδια, προς

²⁹ Δοκίμια Ιδεών, σσ. 50-52.

³⁰ Βλ. Δυτικά τής Έδέμ, σσ. 30-36.

τήν κυριαρχία τῶν κονκισταδόρων τοῦ χρήματος, πού ἀλώνουν κυβερνήσεις, πολιτικά κόμματα καί ἔθνη ὀλόκληρα»³¹.

Τώρα πιά ὀλόκληρη ἡ οἰκουμένη κατάντησε μία ἐπαρχία³². Οἱ ἀποστάσεις συντομεύτηκαν καί ὁ χρόνος ἔγινε μηδενικός, σχεδόν ἀνύπαρκτος. Στό μεταίχμιο τῆς μεταβολῆς τοῦ χώρου καί τοῦ χρόνου, ὁ Χρῆστος Μαλεβίτσης θεωρεῖ ὅτι βρισκόμαστε σέ μία ἐπαρχιακή κοινωνία, στό παγκόσμιο χωριό, πού πολιορκεῖται ἀπό τό μηδέν τοῦ καταναλωτικοῦ συρφετοῦ καί τῆς ἀδιάκοπης εὐφορίας, δίχως καμία ὑπερβατική ἀναφορά. «Ἡ πνευματική ἀνάταση ὀνομάστηκε πολιτισμός ἀπό τόν τόπο τῆς γεννήσεώς της, τήν πόλη. Τώρα πού δέν ὑπάρχει πλέον πόλις δέν ἔχουμε καί πολιτισμό. Τώρα ὑπάρχει μόνον ἡ ἐπαρχία. Καί ἔχουμε ἐπαρχιωτισμό. Καί μάλιστα οἰκουμενικό»³³.

ΣΤΑΥΡΟΣ ΠΙΑΓΚΑΖΟΓΛΟΥ

Σύμβουλος τοῦ Υπουργείου Παιδείας, Ἐρευνας
καί Θρησκευμάτων, διδάκτωρ Θεολογίας

³¹ Οἱ παράκτιοι ἄνθρωποι, ὁ.π., σ. 61.

³² Δοκίμια ἰδεῶν [Ἡ οἰκουμενική ἐπαρχία], σ. 39 ἔξ.

³³ Δοκίμια ἰδεῶν, σ. 38 ἔξ.